

Проблеми проведення митної експертизи холодної зброї

В.В. Літвінов (Академія митної служби України, м. Дніпропетровськ)

Контроль за переміщенням через кордон культурних цінностей – завдання, яке стоїть перед митними службами всього світу.

Серед матеріальних пам'яток різних цивілізацій та культур є те, без чого неможливо уявити історію людства і що стало невід'ємною часткою всіх видів образотворчого мистецтва – зброя.

Першим виробом первісної людини була ударна (дубинка), рубляча (рубило), колючо-ріжуча (ніж) зброя. Міцно увійшовши в людське життя, зброя стала невід'ємним елементом духовної культури. Зверніть увагу на іконописні зображення Архангела Михаїла, святих рівноапостольних князів Бориса та Гліба..., які зображуються з мечами, святі Георгій та Дмитро Салунський – зі списами. В живопису зображення зброї є невід'ємною часткою чоловічого парадного портрета (до початку ХХ ст. включно), батального та історичного жанрів, те саме можна сказати про скульптуру, літературу... Зброя дозволяє досліднику точно встановити вік більшості пам'яток матеріальної культури. Наприклад, саме завдяки зображенню воїна-переможця, вражаючого списом ворога, (а точніше його обладунку) намальованого новгородським хлопчиком Онфімом, вдалося встановити вік знайденого під час археологічних робіт дитячого архіву – ХІІІ ст. Таких прикладів безліч, тому що вся історія людства, пов'язана зі зброєю та війнами, а речі не брешуть на відміну від текстів. Особливо зброя, яка ідеально вписана в контекст культури та історії стверджував старший науковий співробітник Інститута східнознавства Російської Академії Наук Михайло Горелик. Недивно, що окремі зразки холодної зброї увійшли в історію та творили історію, тому що протягом тисячоліть результат битви частіше залежав від закалки клинка, ніж від

військового мистецтва. Достатньо лише згадати історію короля Артура і яке місце в ній відіграли два клинка: Меч з каменя та Екскалібур. Інші раритетні клинки також мали свої імена, іноді більш відомі, ніж імена їх власників. Не поляку важко згадати Лонгінуса Подпіпента з роману “Вогнем і мечем”, але його меч Сорвишапку пам’ятають усі знайомі з творами Генріха Сенкевича. В свою чергу англійці зберігають пам’ять про меч Вікно до Пекла, який належав серу Гарету Вікмерському, в фольклор східних слов’ян міцно ввійшов Меч Кладінець, а ісламські народи поважають Дзюльфакар – шаблю пророка Мухамеда.

Тому в ст. 1 Закону України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” від 21 вересня 1999 р. записано, що серед іншого до культурних цінностей відносяться “різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність” (виготовлені до 1945 року включно), які, згідно “Спеціального порядку набуття права власності громадянами на окремі види майна № 2471-ХІІ від 17 червня 1992 р.”, перебувають у фізичних осіб.

Не дивлячись на відсутність механізму проведення попередньої митної експертизи холодної зброї, митнику, визначаючи чи є досліджуємий предмет культурною цінністю, необхідно встановити матеріал, з якого виготовлена зброя, час його виготовлення та чи є вона бойовою зброєю. Відповісти на данні питання практично неможливо, в тому числі завдяки недосконалому вітчизняному законодавству. Так, наприклад, ст. 263 п. 2 Кримінального кодексу України (від 05.04.2001 р.) зазначає, що до холодної зброї відноситься фінський ніж (різновид мисливського ножа, в більшості випадків звичайний скорняжний ніж). А про фінку – різновид кинджала (улюблена зброя в кримінальному середовищі 20^x – 50^x р.р. ХХ ст., на основі якої були створені радянські армійські ножі) немає жодного слова. Подібну ситуацію можна спостерігати і в федеральному законі “Об оружии” Російської Федерації (від 13.11.1996 р.), яка частково розв’язується в коментарі до цього закону. В той же

час, якщо орієнтуватися на критерії, які відносять ніж до холодної зброї (наявність гострія та гарди) виходить, що японський кинджал без цуби та гострія-аігуті не є зброєю. Тому перша проблема, яка постає перед митником, це визначення чи є наданий для експертизи предмет зброєю або він відноситься до побутових ножів.

В більшості випадків митник на місці може визначити лише тип холодної зброї, техніку художньої (ювелірної) обробки виробу та його розміри. Іншу інформацію про зброю можна отримати тільки шляхом низки експертиз – криміналістичної та атомного спектрального аналізу, радіохімічного (вуглецьового) аналізу та термолюмінісцентного аналізу. Але, щоб отримати точну відповідь на поставлені питання, слід провести низку досліджень, які вимагають спеціального обладнання та значних капіталовкладень.

В основі атомного спектрального аналізу лежить індивідуальність спектрів поглинання та випромінювання хімічних елементів. Емісійний атомний спектральний аналіз складається з наступних основних процесів:

1) Відбір представницької проби, яка відображає середній склад аналізуемого матеріалу або місцеве розподілення визначаємих елементів в матеріалі;

2) введення отриманої проби в джерело випромінювання, в якому відбувається випромінювання твердих та рідких проб, дисоціація з'єднань та збудження атомів та іонів;

3) перетворення їх свічення в спектр та його реєстрація (або візуальне спостереження) за допомогою спектрального приладу;

4) розшифровка отриманих спектрів за допомогою таблиць і атласів спектральних ліній елементів.

На цій стадії закінчується якісний атомний спектральний аналіз. Найрезультативнішим в цьому дослідженні є використання чуттєвих (“останніх”) ліній, які зберігаються в спектрі при мінімальній концентрації визначаемого елемента. Для якісного аналізу достатньо встановити наявність

чи відсутність аналітичних ліній визначаємих елементів. По яскравості ліній при візуальному огляді можна дати грубу оцінку складу тих чи інших елементів у досліджуємії пробі. Якісний атомний спектральний аналіз здійснюють порівнянням двох спектральних ліній в спектрі проби, одна з яких належить визначаємому елементу, а друга лінія (лінія порівняння) – основному елементу проби, концентрація якого відома, або спеціально введеному в відомій концентрації елементу (“внутрішньому стандарту”).

Таким чином, атомний спектральний аналіз дозволяє встановити склад матеріала, з якого виготовили досліджуємії виріб, але він не дозволяє встановити його вік. Ці данні можна отримати шляхом радіохімічного аналізу.

Радіохімічний аналіз – це сукупність методів визначення якісного складу та кількісного утримання радіоактивних ізотопів в продуктах ядерного перетворювання (в досліджуємому матеріалі). Мова йде про визначення кількості радіоізотопів, які накопичуються в матеріалі за час його існування.

Ідентифікація радіоактивних ізотопів та кількісне їх визначення здійснюється шляхом вимірювання гамма- або альфа- активності опроміненої мішені або речей природного походження на гамма- та альфа- спектрометрах, що відбувається без руйнування досліджуємого предмета. Але погрішність в визначенні віку предмета становить проміжок від декількох десятиліть до декількох сотень тисяч років в залежності від середовища, в якому перебував (зберігався) досліджуємії предмет.

Якщо подібна розбіжність припустима в палеоантропології, то при визначенні віку культурних цінностей та творів мистецтва вони не припустимі. Тому з 80-х років ХХ століття всі провідні аукціонні будинки світу перейшли на термомінісцентний аналіз (аналог вуглецевого аналізу). Вищеназвана експертиза полягає в нагріванні досліджуємого предмета, попередньо збудженого світлом, чи жорстким випромінюванням. При нагріванні звільнюються електрони і відбувається їх випромінювальна рекомбінація з іонізованими при збудженні центрами люмінесценції. Отримані результати

порівнюють з існуючими графіками, діаграмами та атласами. Погрішність при термолюмінісцентному аналізі становить 5-10 років. Метод настільки вдалий, що він став обов'язковим для всіх виробів (виготовлених з металів, порцеляни, тощо), які виставляються на аукціони в Європі, США... Але цей метод відноситься не тільки до одних з самих досконалих методів по встановленню віку досліджуємих предметів, але і до самих дорогостоячих (тому аукціонні будинки проводять його за свій рахунок тільки для постійних, перевірених клієнтів, решта клієнтів сама сплачує проведення цієї експертизи).

Як ви бачите з вищесказаного, проведення дослідження матеріалу та віку зброї вимагає соціального обладнання, яке перебуває або в стаціонарних, або в пересувних лабораторіях (пересувна лабораторія може розміщуватись в спеціально обладнаній транспортній фурі). В той же час криміналістична експертиза холодної зброї проходить майже в кустарних умовах.

Для визначення міцності клинка і усього виробу в цілому нам необхідно мати – лінійку, пружинний динамометр, вантаж – 5,0 кг, соснову дошку товщиною 40-50 мм.

Мета проведення експертного експерименту – визначення твердості клинка, міцності виробу в цілому, а також зручності і безпеки утримання його в руці при нанесенні ударів, тобто установити – чи можливо досліджуваним предметом наносити такі ж удари, як і відповідною холодною зброєю (переконатися в надійності досліджуваного предмета як зброї або в непридатності його для такого використання).

Для визначення твердості клинка його слід зажати в тиски, а до гострія додати вантаж в 5,0 кг на клинок довжиною 100 мм (якщо довжина клинка більше 100 мм, то навантаження пропорційно знижується). Вантаж повинен діяти перпендикулярно площі клинка. Відносна деформація клинка при діючому навантаженні повинна бути не більше 5%. Після зняття навантаження залишкової деформації бойового чи мисливського клинка не повинно бути.

Для перевірки міцності всієї конструкції досліджуемого предмета в тисках затискається верхня частина черена (рукоятки), іспити проводяться так само, як і при перевірці міцності клинка.

З метою визначення міцності клинка і досліджуемого предмета в цілому при додатку динамічних навантажень, а також зручності і безпеки утримання його в руці при нанесенні колючих і ріжучих ударів, здійснюється наступний експеримент. Удари наносяться зі зростаючою силою і з застосуванням значних мускульних зусиль при положенні клинка убік мізинця і убік великого пальця в суху соснову дошку. При цьому вивчається, чи зручно і чи безпечно утримується черен в руці, чи не руйнується конструкція виробу, чи не з'являється залишкова деформація і на яку глибину занурюється клинок.

Завдяки криміналістичній експертизі ми можемо відокремити бойову (зброю армійського зразка) та мисливську холодну зброю від декоративної зброї (не функціональна копія бойової, мисливської та іншої зброї).

Необхідність проведення даних експертиз продиктована відсутністю ознак, які дозволяють правильно визначити вік того чи іншого виробу. Хоча, здавалося б у більшості історичних та сучасних клинків його можна визначити завдяки клеймам їх авторів. Але клейма на зброї не є цілком задовільним засобом атрибуції холодної зброї, тому що:

- відсутні данні про розміри клейм, в тому числі про їх глибину; що ускладнює встановлення справжнє це клеймо, чи підробка;

- тільки фахівці вузького профілю можуть визначити вік зброї з корпоративним або родинним клеймом; по непомітним для нефахівця ознакам. Справа в тому, що проміжок часу між виготовленням клинків з начебто однаковими клеймами може становити як декілька десятків, так і декілька сотень років. Яскравим прикладом є клинки Пантелеймона Соболева (кінець XVIII ст. – 1803 р.) та його сина Панкрата Соболева (перша половина XIX ст.);

- значна кількість клейм зброярів досі не ідентифіковані; що не дозволяє визначити не тільки час, але і регіон, де працювали ці майстри;

- клеймо або клейма на клинку можуть не мати до його автора ніякого відношення тому що іноді майстри ставили на свої вироби клейма відомих зброярів, підкреслюючи тим самим, що якість цього виробу не поступається відомим аналогам (прикладом є відомий “Кортик” А. Робакова, де на клинку були зображені три клейма: вовк (корпоративне клеймо зброярів м. Золінгер Німеччина (до середини XVI ст.), а також толедський майстр Юліан дель Рей Іспанія (кінець XV ст.)); скорпіон (корпоративне клеймо італійських майстрів м. Мілан (XV-XVI ст.ст.)) і лілія (клеймо флорентійського майстра Параджині (початок XVI ст.). Але кортики з’явилися тільки на початку XVII ст...); з іншого боку мова йде про використання клейма відомого майстра або фірми для його підробки. Прикладом є вже згадане зображення вовка, яке підроблялось не тільки в Іспанії, але і в Італії і на Кавказі.

Виходячи з вищесказаного, слід зазначити, що повна експертиза зброї є однією з найскладніших. Ось чому більша частина затриманих митниками одиниць холодної та вогнепальної зброї, які мають історичну та культурну цінність, оформлюються за ст. 263 КК України (“Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами”), не згадуючи про ту культурну цінність, яку вони можуть представляти, бо її майже неможливо довести, тому ст. 201 ККУ (“Контрабанда”) по відношенню до зброї, як історичної та культурної цінності, залишається незадіяною.

Для вирішення цих проблем необхідно розробити чітку форму реєстрації історичної зброї, що має культурну цінність, а також забезпечити митників необхідним обладнанням для проведення експертиз.